

Sentimentul metafizic al așteptării în lirica argheziană

Dan PĂTRAȘCU

Key-words: *metaphysic feeling, expectation, poetry*

S-a observat pe bună dreptate deschiderea filozofică pe care o are lirica argheziană. Potențialitatea metafizică a textelor argheziene rezidă în sensul înalt pe care îl îmbracă discursul poetic, în eșafodajul ideatic care construiește sentimentul. Din această cauză lirica argheziană poate fi abordată din perspectiva unui sentiment metafizic al așteptării, văzut ca element unificator al iubirii, al dorinței revelației divine și al creației. Sentimentul așteptării ar corespunde unei stări în care împlinirea devine fapt secundar. Prin intermediul sentimentului așteptării lirica argheziană capătă acea dimensiune filozofică, prin care ființa este împinsă într-o zonă a dorinței intense care în termenii filozofiei heideggeriene reprezintă sensul existențial al însuși faptului-de-a-spera. Înțelegerea mecanismelor prin care așteptarea își devine suficiență sieși în lirica argheziană ajută la înțelegerea atitudinii existențiale a poetului și deschide poezia către interpretări mai largi. Așteptarea lui Dumnezeu din *Psalmi* și așteptarea iubirii/ iubitei din lirica erotică se întâlnesc sub semnul unei așteptări senine dar nu resemnate, în așteptarea creației, o așteptare care devine stare pur contemplativă, în care obiectul așteptat se scufundă în ființa celui care așteaptă. Poezia argheziană devine astfel un spațiu al așteptării, al dorinței fără obiect, spațiu prin excelență al ființei reflexive. La Arghezi, sentimentul așteptării capătă mai multe forme, de la așteptarea aprinsă a celui care îl caută pe Dumnezeu și în care sunt mai multe nuanțe (disperare, speranță, resemnare) până la așteptarea erotică ce acoperă toate nuanțele iubirii (invocare a ființei iubite, întâlnirea iubirii ce corespunde împlinirii așteptării) și așteptarea de creație, de împlinire a creației. Îndoiala sistematică argheziană își are o viguroasă rădăcină în sentimentul așteptării, în pendularea permanentă între împlinire și intuiția eșecului. Starea indeterminatului pur, „a clipei suspendate”, pentru a folosi o sintagmă eminesciană, este starea ce se conturează în gesturile celui care așteaptă. În poezia argheziană elementele care compun imaginarul așteptării se dezvăluie treptat. Imaginea ființei însingurate din *Psalmi*, a călătorului prin viață care așteaptă un semn al departelui, a copacului pribeag uitat în câmpie, coincid sub semnul așteptării cu imaginea celui care iubește. Este vorba despre așteptare ca element al unei împliniri ce în-trece limitele fizicului, împlinire ce stă sub semnul imaterialului. Gesturile așteptării nu fac referire în imaginarul poetic arghezian decât la o mișcare interioară ce are aproape întotdeauna un sens ascensional. În *Originea operei de artă*, Heidegger pune așteptarea creației sub semnul întemeierii prin poezie, iar poezia în concepția filozofului german ar

reprezenta lumea umanului, revelată. Versul lui Hölderlin „În chip poetic locuiește omul”, titlu de studiu în lucrarea menționată poate fi și calea către descifrarea metafizicii poetice argheziene. Ființa este în gândirea heideggeriană în egală măsură *Sein* și *Lichtung*, o deschidere luminatorie, o „împletire în lumină ca loc de deschidere” (Heidegger 1996: 367). Termenii care alcătuiesc structura tensională a poeziei și gândirii sunt: luminare-încețoșare, dezvăluire-disimulare, deschidere-zăgăzuire. Toate aceste elemente se regăsesc în diversele forme pe care le îmbracă așteptarea: așteptarea Muzei sub forma femeii inspiratoare, așteptarea mistică, așteptarea ca o proiecție a operei și o virtualitate a ființei. Posibilitatea este în dinamica liricii argheziene atât creație cât și dorință de a-l cunoaște pe Creator, dar și de a-l sintetiza în propria ființă. Așteptarea conține o infinitate de posibilități, ea este un spațiu prin excelență de virtualități pure, de luminări sau încețoșări, de dezvăluiri sau disimulări, de deschideri sau zăgăzuirii ale avântului ființei. Dintr-o astfel de perspectivă, vocabularul filozofiei heideggeriene se potrivește perfect lirismului arghezian. Se poate constata că lirismul poetului îmbracă adesea haina unei sobrietăți neașteptate, abandonând anecdoticul, lumina poeziei luminând sensurile ascunse ale ființei. Sistemul poetic arghezian (folosim acest termen pentru a defini conceptual gândirea filozofică a poetului) este edificat pe relația dintre existență și ființă, lumea fiind un summum de antinomii. Nu discutăm disimularea sau zâmbetul cinic din textele voit construite pe un astfel de scenariu. Ne concentrăm asupra relației directe cu aspirațiile ființei și problemele ei, așteptarea fiind sinonimă cu reveria, contemplația, visul și dorința în câteva texte pe care le considerăm esențiale pentru definirea sentimentului așteptării. Metafizica așteptării este conținută în *Versuri descălțate* în care gândirea și luminarea filozofică produc un text despre sensurile durerii metafizice:

Ce stai, omule, în ruinele acestea și plângi?/ Plâng berzele zilelor ce trec cu-o aripă neagră, cu-o aripă albă./ Plâng zilele care trec moarte./ Plâng copiii fără părinți./ Plâng ființele flămânde în pădurile nopții, fiarele, șerpii, vietățile crude și blânde./ Plâng femeile înșelate, plâng bărbații mințiți./ Plâng oamenii supuși./ Plâng oamenii fără speranță./ Plâng păsările și vitele ucise ca să fie mâncate./ Și-mi plâng toate multele subtempuri pierdute./ Îmi plâng păcatele. Plâng că timpurile nu se mai întorc./ Plâng că omul se duce și se întoarce uitându-se numai în pământ./ Ca și cum își caută mormântul./ Mă plâng pe mine, cel cântat de tine//.

Metafizica așteptării include aici un profund sentiment al tristeții revelat în ipostaza creatorului ce-și plânge propria creație. Așteptarea include în sfera ei de semnificații trecerea, dureroasa conștientizare a sfârșitului. Ipostaziată în imaginea plânsului, așteptarea înseamnă a nu mai aștepta nimic, o imagine a sfârșitului, a căderii. Așadar existența este alcătuită din mai multe subtempuri, modele ale unor existențe suprapuse din perspectiva vârstelor. Iar aceste subtempuri ale existenței pierdute se unifică în lumina unui plâns (auto)compătimitor. Celebrul vers eminescian „De plânge Demiurgos doar el aude plânsu-și” este descompus aici într-o infinitate de ipostaze ale umanului zeificat prin creație. Așteptarea sfârșește privită în absolut rău, este o constantă a morții, iar plânsul este, paradoxal, un semn al lucidității gândirii poetice. Textul citat exclude astfel orice reprezentare mistică, orice posibilă împăcare. Gest în sine, plânsul conține însă în substanța lui tragică nevoia unei mângâieri. Iar mângâierea supremă este – soluție deloc absurdă – în

moarte. Trebuie observat că în dansul ideilor toate constructele lirice argheziene tind să se unifice. Nu este vorba de mișcări îndelung studiate, elaborate, ci de tresăriri bruște ale intuiției poetice, reflectări ale unor stări interioare ce alternează așteptarea resemnată cu cea revoltată. Așteptarea este o sumă de gesturi închise în liniștea temporală a posibilității. În interiorul acestui sentiment se poate intui atât întunericul morții cât și firescul luminos al iubirii. Pus în starea de a aștepta, omul devine mai conștient de sine, reflexiv, mai atent cu ceea ce până atunci ignorase. În așteptare timpul se dilată și în funcție de ceea ce așteaptă capătă sau nu sens. Speranța este în viziune heideggeriană *așteptarea de bine* este o proiectare a ființei în viitor, o anticipare sub semnul dorinței a prezentului:

[...] nu a fost definită frica, pe bună dreptate, ca așteptare a unui rău ce stă să vină (malum futurum)? Însă ceea ce este decisiv pentru structura fenomenului nu este atât că acel ceva la care speranța se raportează este situat „în viitor“, cât sensul existențial al însuși faptului-de-a-spera (Heidegger 2005: 303).

În poezia argheziană unificarea contemplării neașteptatului morții cu așteptarea iubirii se produce într-un text pe care îl considerăm esențial pentru înțelegerea osmozei celor două sentimente. Este vorba despre *Mi-e dor de tine*, text care împinge așteptarea în zona unei deznădejdi împăcate, o „tânjire” ce trece dincolo de moarte, într-un spațiu în care orice întâlnire este posibilă:

Mâna tânjește, mîntea se-ncovoiaie/ Ca spicul de săcară fără ploaie./ Pământul meu te cere, cerul meu,/ În care-aud șoptind pe Dumnezeu.

Împlinirea dezvăluie sensul vertical al așteptării, într-o aducere în lumină a ființei: „Strecoară-te subt luntrea mea și lină / Du-mi-o adânc și în lumină.” O stare metafizică de așteptare ce presupune o acomodare cu lumina orbitoare a iubirii poate fi observată în *Melancolie*:

Câtă vreme n-a venit / M-am uitat cu dor în zare./ Orele și-au împletit/ Firul lor cu firul mare// [...] Și acum c-o văd venind / Pe poteca solitară./ De departe simt un jind/ Și-aș voi să mi se pară//.

Așteptarea ia în stăpânire aici ființa așteptată, starea de așteptare devenindu-și suficientă în anticiparea împlinirii. Intensitatea dorinței este mai fascinantă decât împlinirea ei, ceea ce este valabil și pentru așteptarea mistică. Există indiscutabil la Arghezi nu doar o așteptare erotică ci și o erotică a așteptării, manifestată în gesturile largi ale luării în stăpânire a iubirii:

Tu ți-ai strecurat cântecul în mine/ Într-o după-amiază, când/ Fereastra sufletului zăvorâtă bine/ Se deschisese-n vânt./ Fără să știu că te aud cântând./ Cântecul tău a umplut clădirea toată./ Sertarele, cutiile, covoarele./ Ca o lavandă sonoră. Iată./ Au sărit zăvoarele./ Și mânăstirea mi-a rămas descuiată.

Există aici o așteptare care se deschide către ritmul luminos al iubirii, o gestualitate sacră ce presupune misterul dar și fascinația supunerii, precum și îndoiala sau interogația permanentă, așteptarea conținându-și întrebarea asupra sensului ei:

De ce-ai cântat? De ce te-am auzit?/ Tu te-ai duminat în mine vaporos -/ Nedespărțit – în bolți./ Eu veneam de sus, tu veneai de jos./ Tu soseai din vieți, eu veneam din morți// (*Morgenstimmung*).

„A veni din morți” este o trimitere la starea contemplativă pe care o conține așteptarea, la scufundarea în sine, stare deopotrivă soporifică și vizionară. Într-o astfel de stare, faptele sau întâmplările lumii ajung în spațiul așteptării îmbogățite de prezența celuilalt, într-o concretă armonie polifonică. Cântecul ce inundă întregul spațiu al așteptării contaminează cu sensuri dimensiunea muzicală a lumii, ordine sonoră ce se află în vecinătatea transcendentului:

Doamne, izvorul meu și cântecele mele!/ Nădejdea mea și truda mea!/ Din ale
cărui miezuri vii de stele/ Cerc să-mi îngheț o boabă de mărgea.// Tu ești și-ai fost mai
mult decât în fire/ Era să fii, să stai, să viețuiești./ Ești ca un gând, și ești și nici nu
ești./ Între puțință și-ntre amintire (*Psalm*).

Epifania este sublimată într-o stare de așteptare care presupune purificarea, retragerea din lume, starea de ataraxie ca rezultat al unei îndelungate lupte interioare: „Gătită masa pentru cină,/ Rămâne pusă de la prânz./ Sunt, Doamne, prejmuț ca o grădină,/ În care paște-un mânz” (*Psalm*). Constatarea limitelor delimitează practic acest spațiu pe care Nicolae Balotă îl numește „eden posibil”, loc de manifestare al „sacralității *acestei* lumi” (Balotă 1979: 172). Din această perspectivă, una dintre definițiile posibile ale paradisului ar putea fi *spațiu al așteptării împăcate*. Deus absconditus poate fi intuit în acest sentiment al așteptării, în aceeași proporție existent și inexistent, „ca un gând”. La fel ca în așteptarea iubitei, în așteptarea mistică spațiul se umple de prezența celui așteptat într-o împlinire meta-fizică, plină de arderea mocnită a dorinței: „Ard către tine-ncet, ca un tăciune./ Te caut mut, te-nchipui, te gândesc”. Spațiul se umple de așteptare, loc de întâlnire într-o succesiune de imagini, ființa celui care așteaptă determinând schimbări și în ființa celui așteptat:

Te întâlnesc pe toată poteca-n așteptare./ Neconținută mută a mea însoțitoare./
Pe la fântâni iei unda pe palme și mi-o dai./ Iscată dintre pietre și timpuri fără grai.//
[...] Apropiată mie și totuși depărtată/ Logodnică de-a pururi, soție niciodată
(*Cântare*).

Așteptarea aduce în prezență pe cel așteptat la fel cum amintirea edifică prezența evanescentă a celui evocat. Latura oximoronică a relației logodnică-soție poate fi pusă tot sub semnul așteptării. Iubirea este văzută astfel din perspectiva unei împliniri care se naște permanent, într-un timp etern, imuabil. Într-o analiză a imaginarului erotic arghezian, Ilie Guțan observă corespondența între așteptarea iubitei și așteptarea inspirației în actul creației: „Ca și în dragoste, în actul creației este implicată așteptarea” (Guțan 1980: 148). Inspirația are adesea o componentă erotică, luând forma unei femei voluptuoase, muză și iubită deopotrivă. Triada iubire-Dumnezeu-creație se întrece astfel sub semnul așteptării. Cuvântul este așteptat să se nască și apoi este potrivit cu grijă în ordinea lumii. Nașterea cuvântului stă sub semnul așteptării inspirației, lumea fiind apoi întemeiată în și prin poezie. Așteptarea fastă a inspirației prinsă în cercurile concentrice ale iubirii și divinității este înlocuită cu așteptarea zadarnică din *Flori de mucigai*: „Când mi s-a tocit unghia îngerească/ Am lăsat-o să crească/ Și nu a mai crescut –/ Sau nu o mai am cunoscut.” Accidentală în ordinea întemeierii lumii prin cuvânt, această așteptare neîmplinită nu este un eșec ci un drum care duce pe căi ocolite înapoi la poezie. E drept, poetul găsește o compensație a lipsei de inspirație, forțând astfel limitele așteptării. Este un

traseu parcurs în sens invers, o manifestare compulsivă a așteptării: „Și mă durea mâna ca o ghiară/ Neputincioasă să se strângă/ Și m-am silit să scriu cu unghiile de la mâna stângă.” Așteptarea de poezie, stare ce traversează poemele argheziene este prezentă în poemul *Dormi?* veritabil dialog al sinelui, spațiu pur și purificat al creației aflată în zona de graniță a ființei. Sufletul este într-o permanentă stare de veghe:

Dormi, sufletul meu? Te-ai culcat?/ Plouă și mi s-a urât./ Vreau să nu te supăr./
[...] Am bătut încet în fereastră/ Și iar am bătut, mai tare./ Și am intrat în încăperea ta./
Curată rânduială./ Cartea sta deschisă la pagina albă./ Toate paginile cărții erau albe./
Ce citeai tu într-o carte fără slove?///

Poetul construiește în această imagine a unei cărți cu paginile albe, o metaforă a așteptării. La limită, existența ființei umane este o carte albă ce așteaptă a fi scrisă. A citi însă într-o carte fără slove este trăsătura definitorie a poetului, cel care intuiește legătura dintre lumea aceasta și oricare lume posibilă. Intervalul dintre două lumi este locuit poetic într-o cromatică infinită a sentimentului metafizic al așteptării care capătă în poezia argheziană nuanțe inconfundabile.

Bibliografie

- Arghezi 2000: Tudor Arghezi, *Opere I. Versuri*, ediție îngrijită, tabel cronologic și bibliografie de Mitzura Arghezi și Traian Radu, prefață de Eugen Simion, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Balotă 1979: Nicolae Balotă, *Opera lui Tudor Arghezi*, București, Editura Eminescu.
- Guțan 1980: Ilie Guțan, *T. Arghezi. Imaginarul erotic*, București, Editura Minerva.
- Heidegger 2005: Martin Heidegger, *Ființă și timp*, traducere de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă, București, Editura Humanitas.
- Heidegger 1996: Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, București, Editura Humanitas.

The Metaphysical Feeling of Expectation in Arghezi's Poetry

Tudor Arghezi's poetry can be approached from the perspective of a metaphysical feeling of expectation, seen as a unifying element of love, desire and divine revelation of creation. Through this metaphysical feeling, the poetry of Tudor Arghezi gets a philosophical dimension, through which the being is pushed into an area of intense desire that in terms of Heideggerian philosophy is the existential meaning of the fact-of-the-hope. The understanding of the mechanisms through which expectation becomes self-sufficient in Arghezi's poetry helps in understanding the existential attitude of the poet.

*Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava
România*